

казахстанской нефти товарная продукция будет реализовываться непосредственно во Франции, Румынии, Болгарии и других европейских государствах.

В своей книге, содержащей широкий массив сведений о развитии отечественной и мировой нефтяной промышленности, о возникающих в мире противоречиях и войнах, о важности углеводородных ресурсов для человечества, Р.Т. Чердабаев заглядывает и в будущее, когда наряду с традиционными источниками получения энергии будут найдены и использованы альтернативные виды топлива.

Особо необходимо отметить высококачественное оформление книги, содержащей уникальные фотографии истории развития нефтяной промышленности Казахстана, исключительно интересный табличный и графический материал, практические предложения, разработанные автором, которые будут способствовать дальнейшему эффективному развитию этого сектора экономики Казахстана.

Отмечая важность и своевременность выхода в свет книги Р.Т. Чердабаева «Нефть: вчера, сегодня, завтра» нельзя не отметить всю ту пользу, которая она принесет не только казахстанскому, но и зарубежному читателю. Эта монографическая работа представляет безусловный интерес для широкого круга специалистов, научных работников и всех, кому небезразличны проблемы, стоящие перед отраслью, и перспективы ее развития.

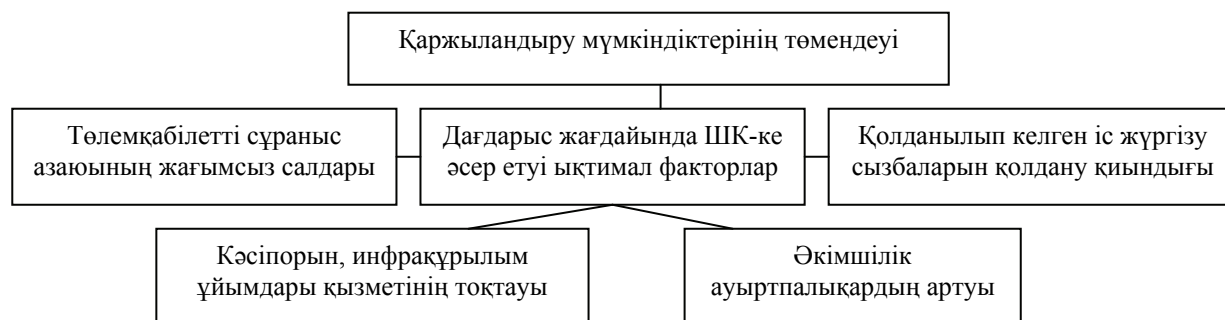
Н.К. Калыкова

ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ НЕСИЕЛЕУ ҚАЖЕТТІЛІГІ МЕН ҚАРЖЫЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Шағын кәсіпкерлік дағдарыс кезінде екі жақты жағдайда қалады. Дағдарыс ауыртпалығы дәл осы резервтері жоқ шағын кәсіпкерлікке ауырырақ тиеді. Басқа тұрғыдан, ірі кәсіпкерліктерге қарағанда, шағын кәсіпкерлер нарықта икемдірек қызмет етеді және олар қызмет ететін көптеген бос орындарға дағдарыс кезінде де сұраныс болады. Кішігірім компанияның өмір сүру-сүрмеуі көптеген факторларға байланысты, мысалы, дағдарысқа дейінгі қызмет сапасы, басшылықтың икемді қызметі, т.б.

Дағдарыс жағдайында кез-келген уақытта сұрансқа ие болатын кәсіппен айналысатын кәсіпкерлердің жағдайы салыстырмалы тұрғыда жақсырақ болады. Бірақ барынша жақсырақ қызмет етіп, бағалар мен тауарлар, қызметтер ассортиментін дұрыс бағытта қолдану керек. Сонымен қатар, қарыз қаражатын көптеп алмай, байыпты дамыған кәсіпкерлердің де жағдайы қарыздық ауыртпалығы көп қызметтестеріне қарағанда жақсырақ болмақ. Дағдарысқа дейін жақсы қызмет еткен кәсіпкерлердің клиенттерін сақтап қалуының да маңызы зор.

Шағын кәсіпкерлер қызметіне әсер еткен теріс факторлардың ішінен өтімділіктің төмендеуін, төлемсіздікті, инвестициялық белсенділіктің төмендеуін атап өтсе болады. Ал спецификалық факторлар ретінде келесілерді бөліп қарастыруға болады:

1-сурет. Дағдарыс жағдайында шағын кәсіпкерлікке әсер етуі ықтимал факторлар

Шағын кәсіпкерлікті несиелеудің басты мәселелері ретінде келесілерді айтуға болады:

– Шағын кәсіпкерлік қызметінің айқынсыздығы;

– Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің көбісі өтімді мүлік иегері болмағандықтан, сенімді кепілзатының болмауы; Кейбір кәсіпкерлердің кепіл мүлкі болса да меншік құқығын куәландыратын құжаттарының болмауынан, баланста көрсетілмеуінен кепіл ретінде қолдана алмайтын да жағдайлар болады;

– Дәстүрлі түрде шағын бизнесті несиелегенде кепіл заты ретінде

– Тұрғын және тұрғын емес жылжымайтын мүлік, құрылғылар, кәсіпорын иелігіндегі және бизнес иесінің жеке меншігіндегі басқа да мүлік алынады.

Айналымдағы тауарлар көп жағдайда несиенің қамтамасыз етілуі болып табылады. Қамтамасыз ету несиенің барлық кезеңіндегі сыйақылар мен кредит сомасын жабуға жеткілікті болуы қажет. Сондай-ақ, банк көбінесе мүлік өтімділігін ескеріп, бағалау құнының 70%-ға жуығын есепке алады.

Тағы бір маңызды мәселе, банктердің шағын кәсіпкерлерге сенімсіздікпен қарауында. Еліміздегі шағын кәсіпкерліктің қызмет ету тарихының өзі қысқа болғандықтан, шағын кәсіпкерлердің беделі мен несиелік тарихы жөнінде сөз қозғау қиын. Әзірге банктер үшін бұл бизнес жоғарғы тәуекелмен байланыстырылады және оларды компенсациялап, шағын несиеге қызмет көрсетуге кететін шығындарды жабу үшін банктер жоғары ставкалар бойынша несиелер беруге мәжбүр. Сонымен қатар банк қамтамасыз етудің стандартты емес формаларын пайдаланумен байланысты өз тәуекелдерін компенсациялауы қажет.

Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті анықтау басқа елдердегі шағын кәсіпкерлік субъектілерін анықтаудан біршама ерекшеленеді және бұл халықаралық салыстыру мен сала тиімділігін бағалауды қиындата түседі. Атап айтқанда, Қазақстан Еуро Одақ елдері мен Экономикалық серіктестік және даму ұйымының бірқатар елдері қолданатын микро кәсіпорындары ұғымын пайдаланбайды. Бірақ ол шағын және орта бизнес субъектілеріне «жеке кәсіпкерлерді» қосады. Қазақстан статистикасында шағын және орта бизнесті анықтаудың тағы бір ерекшелігі – бұл кәсіпорынды белгілі бір категорияға жатқызудағы активтерді бағалау критерийі болып табылады. Негізінде әлемдік статистика сатылымдарды (және айналымды) өлшейтін болса, Қазақстан Республикасының статистикасы «өнім көлемін» өлшеу тәжірибесін қолданады. Қазіргі уақытта Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерліктің келесідей топтары ажыратылады:

- Жеке кәсіпкер;

- Шағын кәсіпорын, қызметкер саны 1- ден 50 қызметкерге дейін;

- Орта кәсіпорындар, қызметкерлер саны 51- ден 250 қызметкерге дейін;

- Фермерлік шаруашылықтар.

Бұдан басқа, қызметкерлер санына байланыссыз, шағын және орта кәсіпкерлік категориясына кірмейтін шаруашылық жүргізуші субъектілер тізімі бар, мысалы, мұнай және газ өндірісі, астық қоймасы, ойын бизнесі, бағалы қағаздарды сату және сатып алу, аудит қызметі, коммерциялық кәсіпорындар және басқалары.

Осы аталғандарға байланысты ұсыныстар келесідей:

- Микро-кәсіпорын критерийін енгізу;

Даму қоры сияқты институттар үшін микро-кәсіпорындар ұғымын енгізудің маңызы бар. Алматы және Астана қалаларынан немесе өндірістік аймақтардан қарағанда табыс деңгейі төмен аймақтарда микро кредиттік ұйымдар арқылы микро-кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлер арасында Қор қаражаттарын бөлу ыңғайлы болар еді. Кәсіпкерлікті дамыту орталықтары мен шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың басқа да институттары қызметіне дәл осы кәсіпорындардың сұранысы жоғары болады деп болжанады.

- Халықаралық қабылданған сатылым және айналым көрсеткіштерін қолдануға көшу;

- Статистикалық мақсаттар үшін шағын және орта кәсіпкерлікке барлық салаларды қосу керек. Қажет болған жағдайда, қазіргі шағын және орта кәсіпкерлікке жатқызылмайтын салаларды шағын және орта кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау «бинифициарилерінің тізімінен» алынып тасталуы мүмкін.

- Шағын және орта кәсіпкерлікті анықтауда «айналым» критерийін қолдану.
- Өзін-өзі басқарушы (тәуелсіз) кәсіпорындар, серіктес компания, өзара байланысты кәсіпорындар түсінігін енгізу. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларына серіктес немесе тәуелді кәсіпорындар енгізілдеуі керек не қатысуы шектелуі керек.

Бұл ұсыныстарды негізге ала отырып, шағын кәсіпкерлікті несиелеу бойынша ұсыныстар жасауға болады.

Банктік тәжірибеде шағын кәсіпкерлікті қаржыландыруға олардың ынтасы төмен екендігі белгілі. Қазіргі кезде аймақтарда: ұсақ сауда орнын, тамақтандыру саласы сияқты өте қарапайым жобалар ғана ұсынылады.

Елде отандық шағын және орта кәсіпкерліктің тиімді дамуы үшін қызметі инновацияны енгізумен, өнім экспортымен байланысты, ШОБ субъектілері жеңілдетілген несиелеу сияқты қолдау түрін әрі қарай тарату және кейбір жағдайларды іске асыру механизмін құру қажет, франчайзинг, венчурлік бизнесті субмердігерлік және лизингті белсенді қолдану үшін жағдайлар жасау керек. Осындай қолдаудың нәтижесінде шағын кәсіпкерлік ұлттық экономикада елеулі рөл атқара бастайды.

Сонымен қатар, шағын кәсіпкерлікті несиелеудің және қаржыландырудың мынадай жүйесін құруды ұсынуға болады:

1. Ең басты міндет – ол шағын және орта кәсіпорындарын несиелеу мен қаржыландыру көлемін ұлғайту;

2. Елдің барлық аймақтарында несиелік мекемелердің желісін кеңейту бойынша нақты шараларды қолға алу;

3. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қарыз қаражаттарға қол жеткізу мүмкіндіктерін құру үшін Үкімет, өкіметтің аймақтық органдары шағын және орта бизнес кәсіпорындары алатын несиелердің кепілдендірілген жүйесін құру;

4. Банк қызметін қайта құру керек. Мемлекеттің шағын және орта бизнесті несиелеу мен қаржыландыру бойынша саясатын жүргізуге маманданған банктер мен қаржы ұйымдарының жүйесін қалыптастыру;

5. Қарыз алушының несиелік тарихын жинақтайтын несиелік бюросын құру қажет.

Аталған мақсаттарды орындау үшін шағын кәсіпорындарға берілетін несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемені қаражаттандыру бағдарламасын жүзеге асыру кезінде бюджеттің барлық деңгейдегі қаражаттарын бөлу керек. Сонымен қатар, соманың қайтарымдылығына кепіл беретін сақтандыру қорының жүйесі болуы шарт. Шағын кәсіпкерлікті несиелеуді қолдауда кешендік көзқарастың қажеттілігі ұзақ мерзімдік тұрақтылықтың кепілі бола алады.

М. Байзақов

МЕНШІККЕ САЛЫНАТЫН САЛЫҚТАРДЫҢ ДАМУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Қазақстан Республикасындағы мүлік салығын жетілдіру мүлік және жер салықтарын кезеңімен қосу арқылы мүлік салығынан жылжымайтын мүлік салығына көшуге бағытталуы тиіс. Мұнда салық салу объектісі ретінде тек негізгі құралдар құны емес, жердің нарықтық құны да қарастырылады.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуындағы өзгешеліктерді ескере отырып, жеке тұлғалар, дара кәсіпкерлер мен шағын бизнес субъектілері үшін салық ставкалары аймақтар мен жылжымайтын мүлікті пайдалану мақсаттарына сай дифференциациялануы керек.

Жылжымайтын мүлік салығы мүлік салығы мен жер салықтарын алмастырады. Сәйкесінше, жылжымайтын мүлік салығын төлеушілер мемлекеттік немесе жергілікті жылжымайтын мүлікке заттық құқыққа ие болатын заңды тұлғалар мен жеке тұлғалар және